

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

Toshkent arxitektura-qurilish instituti

**Mirzo Ulug'bek nomidagi Samarqand Davlat
me'morchilik-qurilish instituti**

ARXITEKTURA YODGORLIKLARINI TA'MIRLASH

**O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi
tomonidan oliy o'quv yurtlari talabalariga darslik
sifatida tavsiya etilgan**

Toshkent-2009

Taqrizchilar: Zohidov P.;
Rahmonov A.;
Nozilov D.

Mas'ul muharrir: X.Sh. Po'latov

A81 Arxitektura yodgorliklarini ta'mirlash. Oliy o'quv yurtlari talabalari uchun darslik / O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. Toshkent arxitektura-qurilish instituti, Mirzo Ulug'bek nomli Samarqand Davlat me'morchilik-qurilish instituti. mualliflar jamoasi X.Sh. Po'latov va boshq. — T.: «Ta'lim nashriyoti», «Iqtisod-moliya», 2009. ~240 b.

Ushbu darslik “Arxitektura yodgorliklarini ta'mirlash” nomi bilan atalgan, alohida-alohida o'qitiladigan nazariy va amaliy fanlarni o'rganishga mo'ljallangan. Darslikning katta qismi yodgorliklarni ta'mirlash (restavratsiya qilish) masalalariga bag'ishlangan. Ta'mirlash jarayonida obidalarining aslligini saqlab qolishga alohida e'tibor berilgan. Amaliy mashg'ulot jarayonida kurs ishlarini ta'mirlash, qayta qurish (rekonstruksiya qilish) loyihalari hamda ilmiy xarakterda, jumladan, grafik rekonstruksiya tariqasida bajarish mumkinligi ko'rsatilgan. Darslik 5580100 —“Arxitektura” yo'nalishi bo'yicha ta'lim olayotgan bakalavriat talabalari uchun mo'ljallangan.

BBK 85.11a73

ISBN 978-9943-13-132-3

© «Ta'lim nashriyoti», 2009

© «Iqtisod-moliya», 2009

SO'ZBOSHI

Istiqlol tufayli boy madaniy va ma'naviy merosimizni yaratgan ulug' ajdodlarimiz Alisher Navoiy, Amir Temur, Mirzo Ulug'bek, Bahoud-din Naqshband, Imom al-Buxoriy, Ahmad al-Farg'oni, Imom al-Moturudiy, at-Termiziy, Imom al-Marg'iloniy, Mirzo Bobur kabi ko'plab alloma-yu fozillarning nomlari tiklandi, ko'hna tariximizning asl zarvaraqlari o'qila boshlandi. Me'morchilik sohasida qator tarixiy yodgorlik majmualari qurilayotganligi, ta'mirlanishi, shu bilan birga, bog'-rog'lar barpo etilib, obodonchilik ishlari bajarilayotganligi mustaqillik yillaridagi dolzarb "bunyodkorlik mevalari"dandir.

O'zbekiston Respublikasida Samarqand, Buxoro, Toshkent, Xiva, Shahrisabz, Termiz, Qarshi, Qo'qon, Marg'ilon kabi dunyo sivilizatsiyasi rivojlanishida katta ahamiyatga ega bo'lgan tarixiy shaharlar, me'moriy va tarixiy obidalar — madaniy merosimiz mavjud.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Abdug'aniyevich Karimov tashabbusi bilan 1991-yilda Xivadagi "Ichon qal'a", 1993-yilda Buxoro shahrining tarixiy markazi, 2000-yilda Shahrisabzning Amir Temur va temuriylar davri me'moriy obidalari, 2001-yilda Samarqand shahrining tarixiy yodgorliklari "Butunjahon madaniy meroslari ro'yxati"ga kiritilgani xalqimiz uchun iftixor baxsh etadi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasining "Madaniy meros obyektlarini muhofazalash va ulardan foydalanish to'g'risida" gi qonuni (2001-yil 30-avgustda qabul qilingan) tarixiy va me'moriy obidalarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish sohasida jahon andazalariga mos qonuniy asosni yaratdi.

Afsuski, XX asrning 20-30-yillaridan boshlab xalqimizning madaniy merosini yo'qotish, nivelirlash "siyosati" natijasida me'moriy obidalarimiz omborlarga, tashlandiq joylarga hatto mahbuslar saqlanuvchi qamoqxonalarga aylantirilgan edi. Yuzlab masjid, madrasa, maqbara kabi islom obidalari xarobaga aylanganligining hammamiz guvohimiz. Bu achinarli haqiqat mustaqilligimizning birinchi yillari-danoq oshkor etildi.

1992-yilda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining dunyo fani, tarixi, madaniyatining rivojlanishiga katta hissa qo'shgan buyuk

olim, davlat arbobi Mirzo Ulug'bek tavalludining 600 yilligini nishonlashga tayyorgarlik ko'rish va o'tkazish haqidagi qarori qabul qilindi.

O'rta Osiyo Renessansi deb ataladigan XV asrdan meros bo'lib qolgan Mirzo Ulug'bek tomonidan Samarqandda bunyod etilgan Rasadxona, Ulug'bek madrasasi, Buxoro va G'ijduvon shaharlaridagi Ulug'bek madrasalari, Shahrisabz shahridagi Ko'kgumbaz masjidi ta'mirlandi. Toshkentda olimlar shaharchasida Mirzo Ulug'bekning haykali o'rnatildi (1993-yil).

Amir Temur tavalludining 660 yilligini nishonlashga bag'ishlab (1996-yil) uning hukmronligi yillarida bunyod etilgan eng mashhur va ko'rkam obidalaridan Samarqandda Amir Temur maqbarasi, Registon maydoni, Bibixonim masjidi, Shahrisabzda Dorut Tilovat va Dorus Saodat majmualari ta'mirlandi. Samarqand va Shahrisabz shaharlarining markaziy qismlarida Amir Temur haykallari o'rnatildi. Toshkentdagi Amir Temur haykali esa 1993-yilda bunyod eildi.

Ulug'bek madrasasining ro'parasida qurilgan Sherdor madrasasi (1616-1636 yillar), Tillakori madrasasi (1646-1660 yillar) mustaqillik yillarida to'liq ta'mirdan chiqarilib, Registon maydoni ajdodlarimiz mahoratidan, shon-shavkatidan yorqin bir yodgorlik majmuasidir.

Ko'hna shaharlarimiz: Buxoroning 2500 yilligi (1997-yil); Xivaning 2500 yilligi (1997-yil). Termizning 2500 yilligi (2002-yil), Shahrisabzning 2700 yilligi (2002-yil) munosabati bilan o'nlab me'moriy obidalar — madrasa, masjid, qadimiy savdo rastalari, saroylar, me'moriy majmualar ta'mirlandi.

Buyuk ipak yo'li ustida joylashgan Buxoroyi sharif qadimda eng rivojlangan shaharlardan biri bo'lganligi tarixdan ma'lum. Yubiley sharo-fati bilan Mag'oki Attori masjidi, sayyohlar uchun eng sevimli obidalar-dan Masjidi Kalon, balandligi 50 metr keladigan Minorayi Kalon, Mir Arab madrasasi, Qo'shmadrasa: Modarixon, Abdullaxon, Labi hovuz, Nodir Devonbegi masjidi va madrasasi kabi o'nlab obidalar ta'mirlandi. Cho'kib ketish xavfi ostida qolgan eng nodir va qadim yodgorlik Ismoil Somoniy (IX-X asrlar) maqbarasi ta'mirlanib, O'zbekiston Respublikasi hududidagi tarixiy yodgorliklar orasida birinchilardan bo'lib YuNESKOning umumjahon madaniyati merosi ro'yxatiga kiritilganligi katta ahamiyat kasb qiladi.

Termiz shahrining 2500 yillik yubileyi (2002-yil) xalqaro miqyosda keng nishonlandi. Shu munosabat bilan Surxondaryo vohasida Al Hakim at-Termiziy, Qirqqiz, Sulton Saodat majmualari, Kokildor ota xonaqo-hi, Imom Iso at-Termiziy maqbarasi, Qora tepa, Fayoz tepa budda

ehromlari kabi tarixiy va arxeologik obidalar ta'mirlandi. Termiz shahri yaqinidagi Jarqo'rg'on minorasi (1108-yil) ham yana o'z ko'rkamligi, o'ziga xos uslubi bilan tiklandi.

Xiva me'morligi o'ziga xos uslubiy va badiiy jihatlari bilan ajralib turadi. "Sharq gavhari" deb tan olingan Xiva shahrining 2500 yilligi (1997-yil) jahon miqyosida keng nishonlanishi tufayli o'nlab tarixiy obidalarni o'z ichiga olgan "Ichon qal'a" muzey-qo'riqxonasi butunlay yangicha chiroy ochdi. Hozirgi Xivaning Ichon qal'asidagi yodgorliklarning aksariyati XIX asrda bunyod etilgan. Qal'a devorlari va darvozalari, xon saroyi, ko'plab madrasa va masjidlar majmuasi sharqona muhitni vujudga keltirgan. Juma masjidi (XVIII asr) to'rt tomondan g'isht devorlar bilan o'ralgan va 212 yog'och ustunli ayvondan iborat. Olloqulixon madrasasi (1835-yil), Pahtavon Mahmud maqbarasi va boshqalar o'ymakorlik uslubida bezatilganligi bilan bebahodir.

Ichon qal'adagi yodgorliklar ichida eng balandi Islomxo'ja minorasidir (1910-yil). Islomxo'ja madrasasi va minorasi Xivaning dovrug'ini olamga taratgan yaxlit arxitektura ansamblini tashkil etadi.

Qarshi shahrining yubiley tantanalari (2006-yil) va shu munosabat bilan qaytadan tiklangan mahobatli masjidlar majmuyi: Odina masjidi va sardobasi, Abdulazizxon, Qilichboy madrasalari, O'rta asr ko'prigi yodgorliklari bunyodkorlik ishlarining yorqin dalilidir.

Tarixdan ma'lumki, eng ko'p taraqqiy etgan shaharlardan biri ko'hna Toshkent XVI asrga kelib me'morchilikda yanada rivojlangan. O'sha vaqtda Shayx Xovandi To'hir va Yunusxon maqbaralari qurilishi tugallandi. Baroqxon madrasasi va Shayx Abubakr Muhammad Qaffol Shoshiy maqbarasi, Ko'kaldosh madrasasi bunyod etildi. Bu obidalar mustaqillik yillarida qaytadan ta'mirlandi. Hozir Baroqxon madrasasida O'zbekiston musulmonlari idorasi joylashgan. U Toshkentning eng go'zal obidalaridan hisoblanadi. Mustaqillik yillaridagi Toshkent nafaqat zamonaviy shaharsozlik va arxitektura namunasi, balki o'zining betakror tarixiy obidalari bilan ham jahon ommasining e'tiborini jalb etmoqda.

Ta'lim, fan va madaniyat masalalari bo'yicha islom tashkiloti-AYSEKO (ISESCO) tomonidan 2007-yilda Toshkent shahrining "Islom madaniyati poytaxti" deb e'lon qilinishi yurtimizda katta quvonch bilan kutub olindi. Shu munosabat bilan Prezident Islom Karimovning "Turkiston-press" nodavlat axborot agentligi muxbiriga bergan intervyusida aytilgan gaplari katta ahamiyatga ega:

"Barchamiz uchun aziz va muqaddas bo'lgan azim poytaxtimizning ana shunday yuksak obro'-e'tiborga erishgani nafaqat xalqimizga,